

SZAFRAN, MASTYKS I FIGA.

GRECKIMI DROGAMI

Copyright © 2026 by Tomasz Piotr Kozłowski
Copyright © 2026 by Powergraph
Copyright © 2026 for the cover by Jan Kosik
Copyright © 2026 for illustrations by Jan Kosik
Copyright ©2026 for book composition by Jan Kosik
Wszelkie prawa zastrzeżone.
All rights reserved.

Redaktorzy prowadzący: Jakub Kuza i Julia Kosik
Redakcja: Kasia Sienkiewicz-Kosik
Korekta: Maria Aleksandrow
Opieka merytoryczna: dr hab. Irena Argiro Tsermegas, prof. ucz.
Projekt graficzny okładki: Jan Kosik
Ilustracje: Jan Kosik
Projekt graficzny książki, skład, łamanie: Jan Kosik

Wydawca:
Powergraph Sp. z o.o.
ul. Ceglowska 16/2, 01-803 Warszawa
tel.: +48 22 834 18 25
powergraph.pl
e-mail: powergraph@powergraph.pl

Wyłączny dystrybutor:
Dressler Dublin Sp. z o.o.
ul. Poznańska 91, 05-850 Ożarów Mazowiecki
tel. (+ 48 22) 733 50 31/32
e-mail: dystrybucja@dressler.com.pl
www.dressler.com.pl

ISBN 978-83-68599-14-5
Nr 20260209/AB/W1/01

Druk: Abedik Sp. z o.o.
Printed in Poland, EU

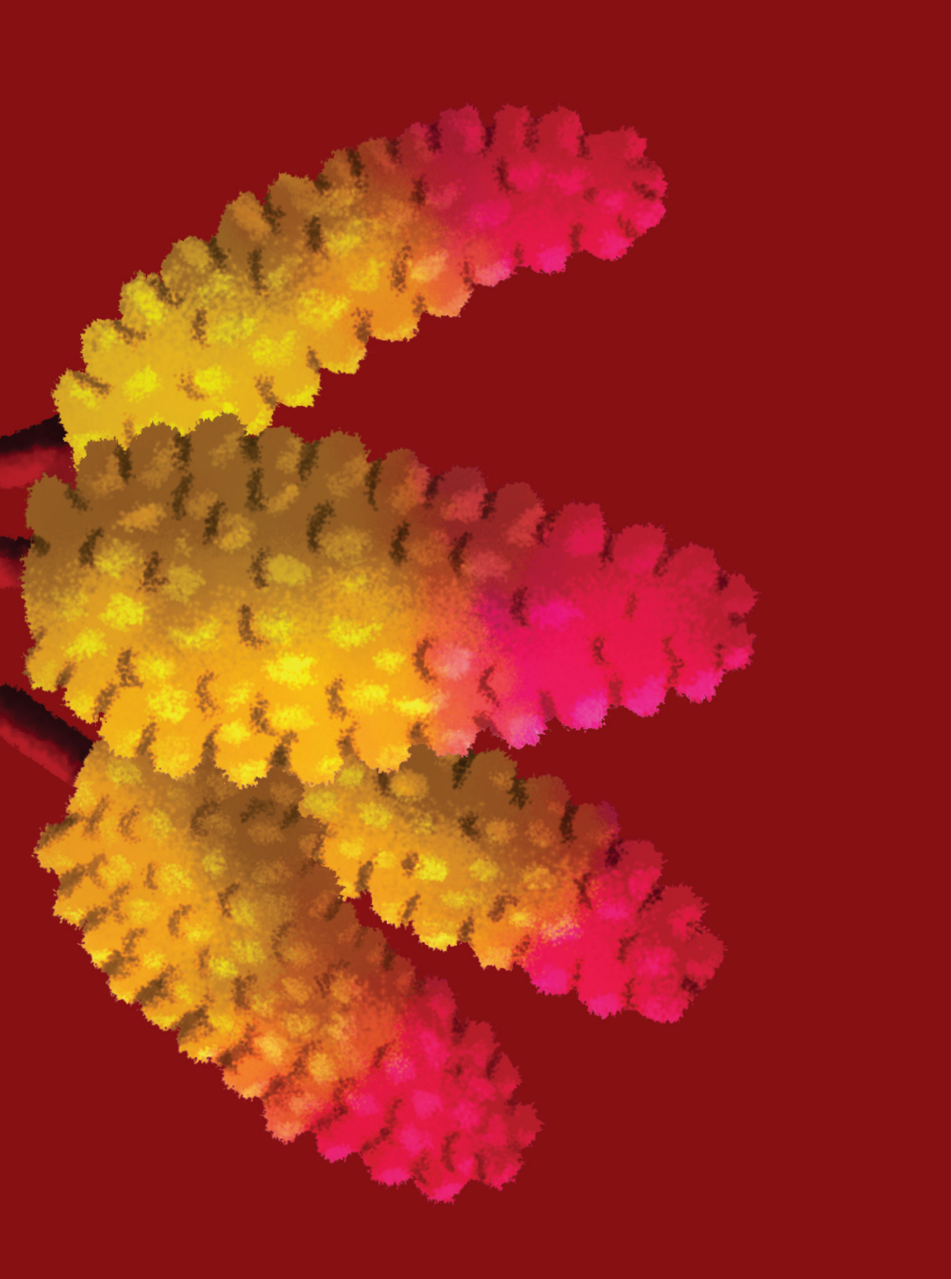
TOMASZ PIOTR KOZŁOWSKI

**SZAFRAN,
MASTYKS
I FIGA.
GRECKIMI DROGAMI**

powergraph

Warszawa 2026

CHLEB ŚWIĘTOJAŃSKI

ΧΑΡΟΥΠΙΑ [charupiá]

I „UTKANI Z ROSY”

Zamek we Frangokastelo (co po grecku oznacza „Zamek Franków”) jest interesującym przykładem twierdzy stojącej przy morzu, obok plaży. To historyczny region Sfakia na południowym zachodzie Kreta, w ostatnich wiekach znany z historii ruchów partyzanckich. Okazały zamek na planie czworoboku zbudowali w XIV w. Wenecjanie, po części, aby stawiać czoła grasującym na morzu piratom, ale także, by lepiej kontrolować krnąbrnych Sfakiotów. Twierdza nie odegrała w historii większej roli, aż do 1828 r., gdy podczas greckiej rewolucji przeciwko Osmanom budowlę zajął – wraz z przeszło 600 żołnierzami – jeden z działających tu przywódców rebelii, Chadzimichalis Dalianis. 17 maja miało miejsce decydujące krwawe starcie z wojskami tureckimi. Siły greckie zostały pokonane, a ponad 300 powstańców zginęło. Zabitych zostało też więcej niż 800 żołnierzy osmańskich.

Echem tamtych wydarzeń jest żywa do dziś legenda. Podobno w niektóre dni końca maja lub początku czerwca, we wczesnych godzinach porannych pojawiają się tu cienie wędrujących postaci. Zmierzają od Kościoła Świętego Charalambosa (Haralampiusza) do wioski Frangokastelo. Konno lub pieszo, ubrane w czerni i uzbrojone. To Drosulites, „utkani z rosy”, powstańcy Dalianisa, którzy polegli za wolność

Kreta. Wielu miejscowych twierdziło, że widziało to zjawisko. Próbowano się doszukiwać jego naukowych wyjaśnień, sięgając po opisy złudzeń optycznych typu fatamorgana. Nikt jeszcze nie sfotografował ani nie sfilmował Drosulites. W jednej ze swoich piosenek uwiecznił ich za to wybitny pieśniarz kretański, Ludowikos ton Anojion.

Przy zamku we Frangokastelo nie spotykam cieni wojowników, lecz dostrzegam stare drzewo. To piękny okaz szarańczyny strąkowego (*Ceratonia siliqua*), zwanego też drzewem karobowym lub drzewem chleba świętojańskiego, a po grecku *charupia* czy (*ksilo*)*kieratia*. W wielu regionach Grecji, a szczególnie na Krecie, była to roślina wielu zastosowań. Pod koniec XX w. nieco zapomniana, obecnie powraca do łask. Jest zimozielonym i długowiecznym drzewem rodzimym, spotykanym zarówno w stanie dzikim, jak i w niewielkich gajach, zakładanych przez ludzi od tysięcy lat.

Strąki chleba świętojańskiego (karob) rozwijają się z kwiatów żeńskich jesienią i wczesną zimą. Zawierają do 50% naturalnych cukrów, są również bogate m.in. w błonnik, witaminy z grupy B, antyoksydanty, wapń i magnez. To produkt bezglutenowy, niskotłuszczowy i hipoalergiczny, o niskim indeksie glikemicznym, zalecany w różnych rodzajach diet.

Nasiona o zbliżonej do siebie masie około 200 mg, posłużyły za jubilerski wzorzec wagi... karatu, którego określenie pochodzi od starogreckiej nazwy nasiona drzewa, *keration* (a ta od słowa *keras* – róg, co nawiązuje do rożkowego kształtu owoców szarańczyny). I już antyczni Grecy używali tych nasion jako najmniejszych odważników, stosowanych w jubilerstwie (do precyzyjnego odmierzania masy kamieni szlachetnych), a także w medycynie. Praktykę tę przejęli Rzymianie, nazywając odważnik *siliqua Graeca* (obydwa słowa stworzyły współczesną nazwę naukową drzewa – *Ceratonia siliqua!*). Jednostkę wagi używali nadal Bizantyjczycy, od których zapożyczyli ją Arabowie. Arabski *qirat* przeniknął zaś szlakami handlowymi do zachodniej Europy, gdzie powstało współczesne słowo karat – miara wagi diamentów i kamieni szlachetnych oraz miara czystości złota. Ilość złota w jego stopie (czyli czystość stopu) również odmierza się bowiem w karatach. Historia ta zaczyna się jeszcze za czasów rzymskiego cesarza Konstantyna I Wielkiego (to on przeniósł siedzibę Imperium Romanum do Konstantynopola), gdy złota moneta ważyła 24 *siliquae*, a zarazem *kerationy*. Obecna, najczystsza i najbardziej miękka postać tego metalu (odpowiadająca najwyższej próbie) to także złoto 24-karatowe.

Współczesna biologia potwierdziła, że tak naprawdę zmienność wagi nasion szarańczynu, wynosząca około 23%, nie różni się wiele od innych badanych drzew. Ale dla ludzkiego oka twarde, regularnego kształtu nasiona zdają się bardzo podobne do siebie wielkością, co udowodniono doświadczalnie. To więc człowiek na podstawie swojego subiektywnego wrażenia wyróżnił je spośród innych, tworząc ten karobowo-karatowy standard wagowy*. Ale to nie koniec zastosowań.

Z nasion drzewa otrzymuje się mączkę chleba świętojańskiego (tzw. gumę karobową), jasny, polisacharydowy proszek, używany jako zagęstnik w produktach spożywczych. Całe wysuszone i zmielone owocnie strąków (bez nasion) dostarczają ciemnego proszku karobowego, zwanego przez Greków *charupalew-ro*. Stosowany jest jako substytut kakao (słodszy, lecz mniej kaloryczny), składnik żywności dietetycznej, deserów, a także jako środek łagodzący zaburzenia gastryczne, w tym u dzieci. W tradycji Krety proszek znajduje zastosowanie w licznych wypiekach, takich jak smaczne rogaliki, a także... chlebek karobowy (gr. *charupopsomo*).

Z rozdrobnionych, gotowanych w wodzie strąków szarańczynu otrzymuje się – zarówno w warunkach przemysłowych, jak domowych – melasę karobową / syrop karobowy (gr. *charupomelo*), jeden ze zdrowszych produktów słodzących świata. Niegdyś podstawowy słodzik kretańskiej prowincji. Grecy często używają go jako alternatywy dla miodu oraz popularnych w kuchni słodkich syropów na bazie cukru. Produktowi temu przypisuje się m.in. działanie obniżające poziom tzw. złego cholesterolu oraz wspomagające trawienie i odporność. Zawiera też niemal trzykrotnie więcej wapnia niż mleko. Inne produkty spożywcze otrzymywane z karobu to choćby likier karobowy, krem do smarowania pieczywa, „kawa” karobowa (gr. *charupokafes*), różnego rodzaju ciastka, batony i słodczyce oraz miód z kwiatów szarańczynu.

W regionie śródziemnomorskim od tysiącleci chleb świętojański był pokarmem ludzi, szczególnie w okresach biedy i wojen, a także karmą dla zwierząt. W XX w. szarańczyn uratował tysiące osób podczas głodu II wojny światowej, w czasie gdy na greckiej prowincji naziści konfiskowali niemal całe zapasy żywności. Poza znaczeniem kulinarnym, drzewo odgrywało istotną rolę w lokalnym meblarstwie, bednarstwie i rzeźbiarstwie, za sprawą twardego i ciężkiego drewna.

* W przeszłości jednostka karatu wykazywała lokalne różnice, dopiero na paryskiej konferencji w 1907 r. uzgodniono tzw. karat metryczny, oznaczający 200 mg.

Po II wojnie światowej uprawy podupadły, roślina zbyt silnie kojarzyła się z czasem niedostatku. Od drugiej dekady XXI w., m.in. za sprawą mody na zdrową żywność, uprawa drzew karobowych przeżywa renesans, szczególnie na Krecie. Rośnie ich tu ponad 400 tys.! Drzewa te przystosowane są do skalistego podłoża oraz suchego i gorącego klimatu dużej części wyspy (roślina wytwarza silne i długie korzenie), stanowiąc jedną z nadziei miejscowego rolnictwa w epoce zmiany klimatycznej. A także jedną z alternatyw dla zalesień. Jedynym wyzwaniem zdaje się niższa niż np. u oliwki odporność na chłód, co ma znaczenie w przypadku rozszerzania upraw na obszary podgórskie.

Drzewo chleba świętojańskiego owocuje obficie. Osiągając pełną dojrzałość po około 25 latach życia, może dostarczać nawet przeszło pół tony owoców rocznie. W 2012 r. Grecja była czwartym producentem strąków karobowych na świecie, po Hiszpanii, Włoszech i Portugalii, a grecka produkcja systematycznie rośnie. Ze znakomitej jakości produktów z karobu znana jest również kultura kulinarna Greków cypryjskich. Wszystko wskazuje na to, że dobra *passa charupii* będzie trwać także w kolejnych dekadach.

SPIS TREŚCI

KWIATEK Z AKROPOLU. ZAMIAST WSTĘPU	6
MASTYKS Z CHIOS. OD GUMY DO ŻUCIA DO KOLUMBA I CARAVAGGIA	14
CHLEB ŚWIĘTOJAŃSKI I „UTKANI Z ROSY”	44
FIGA. OD KUCHNI I OD ŚWIĘTA	50
STORCZYKI. OD NAPOJU Z LISICH JĄDER PO KWITNĄCE MURAWY	70
NA LAIKI, GRECKIM TARGU I	84
MARZANA. CZERWONE ZŁOTO GÓRY KISAWOS	100
„ŚWIATOTWÓRCZA OLIWKA”	108
EGINA. KRÓLESTWO ORZESZKÓW PISTACJOWYCH	154
ZIEŁONE SACRUM	162
NA LAIKI, GRECKIM TARGU II	188
SZAFRAN OKOLIC KOZANI. ZŁOTO WYŻYN	202
BIAŁE ZŁOTO. GRECKA... POTĘGA BAWĘŁNIANA	220
W CIENIU ŻYWICZNYCH PUSZCZ. GRECJA MNIEJ ZNANA	226
MIASTO MORWY I JEDWABIU	246
KASZTANOWY MAJESTAT	272
KAWA GREKÓW. ELIKSIR DNIA CODZIENNEGO	278
NA LAIKI, GRECKIM TARGU III	302
WINOROŚL. OD NIEDŹWIEDZICH GÓR PO WULKANY	314
„FLORA GRAECA”	338
CYTRUSY. AROMAT AZJI W ŚRÓDZIEMNOMORZU	364
TYTOŃ. MINIONA ŚWIETNOŚĆ	374
GRANAT. OWOCE POMYŚLNOŚCI	390
BIBLIOGRAFIA	406
SPIS ŹRÓDEŁ FOTOGRAFII	418